

УДК 37.01(091)

ПРОБЛЕМА ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ Г. С. СКОВОРОДИ

Т. М. Плаксі́й

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
вул. Першотравнева, 20, м. Кременчук, 39600, Україна.

E-mail: kafspn@rambler.ru

Аналізуються проблеми праці, особливості ситуації в сучасному українському суспільстві, пов'язані з працею, ставленням до праці, усвідомлення ролі праці й трудового виховання. За сучасних умов розвитку постінформаційного суспільства, яке проголошене суспільством високого добробуту та споживання, праця як вид діяльності й праця як філософська категорія отримує нових змістовних характеристик. У статті розкрито ідеї видатного українського мислителя Г. С. Сковороди щодо ролі праці як морального чиника в житті людини.

Ключові слова: інформаційне суспільство, Україна, праця, виховання, «споріднена праця», щастя, людина.

ПРОБЛЕМА ТРУДОВОГО ВОСПИТАНИЯ В КОНТЕКСТЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИДЕЙ Г. С. СКОВОРОДЫ

Т. Н. Плаксий

Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского
ул. Первомайская, 20, г. Кременчуг, 39600, Украина.

E-mail: kafspn@rambler.ru

Анализируются проблемы труда, особенности ситуации в современном украинском обществе, связанные с трудом, отношение к труду, осознание роли труда и трудового воспитания. В современных условиях развития постинформационного общества, которое провозглашено обществом высокого благосостояния и потребления, труд как вида деятельности и труд как философская категория получает новые содержательные характеристики. В статье раскрыты идеи выдающегося украинского мыслителя Г. С. Сковороды роли труда как нравственного показателя в жизни человека.

Ключевые слова: информационное общество, Украина, труд, воспитание, «сродный труд», счастье, человек.

АКТУАЛЬНІСТЬ РОБОТИ. Сучасний розвиток педагогічної науки спрямований на пошук нових фундаментальних підходів до вирішення проблеми трудового виховання, праці, які б відповідали реаліям розвитку сучасного українського суспільства. Усвідомлення й врахування цих тенденцій буде запорукою правильного шляху розвитку такої важливої сфери, як освіта й виховання. Сучасний розвиток педагогічної освіти не можливий без врахування надбань педагогічної думки видатного українського мислителя Г. С.Сковороди, зокрема, щодо ролі праці в житті людини.

Мета статті – визначити проблеми, пов'язані із усвідомленням ролі праці

й трудового виховання в сучасному українському суспільстві та розкрити погляди українського мислителя Г. С. Сковороди на роль праці в житті людини.

МАТЕРІАЛ І РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ. Із скарбів народної педагогіки черпали безцінний досвід трудового виховання дітей і підлітків К. Д. Ушинський, Т. Г. Шевченко, О. В. Духнович, І. Я. Франко, В. О. Сухомлинський. Ідея трудового виховання присутня у дослідженнях відомих теоретиків XIX і XX ст. Б. Блаше, А. Дістервега, Г. Кершенштейнера, А. С. Макаренка, А. Фер'єра, Я. Ф. Чепіги та ін. Різні аспекти проблеми трудового виховання дітей та молоді різного віку розглядали науковці О. В. Биковська, В. В. Бурдун, Л. А. Гуцан, О. В. Максимчук, А. О. Малихін, В. С. Марущак, М. І. Мельничук, Н. М. Носовець. Однак, розглядаючи трудове виховання в цілому, вони не брали до уваги взаємозв'язок стану суспільного розвитку та його ключових проблем з усвідомленням ролі праці для людини, суспільства за тих чи інших умов. При цьому залишався поза увагою такий важливий аспект людського існування, як відчуття щастя, моральної задоволеності своєю діяльністю, працею. Дослідження в такому напрямку дозволяє залучити до аналізу ідей видатного мислителя, «українського Сократа» Г. С. Сковороди.

Проблема праці підіймалася філософами ще в часи античності. В українській культурі завжди панувала повага до людини праці. Поетична уява селянства відображала не тільки темні сторони тяжкої праці, а й підносила її, опоетизувала, вбачала в ній джерело радості, задоволення. Ніщо не ціниться у народній мудрості так високо, як чесна праця. Відтак важливе місце у системі національного виховання завжди займало утвердження принципу працелюбності.

Людина розвивається духовно й фізично тільки в праці. Без праці вона деградує. Будь-які спроби уникнути продуктивної праці призводять до негараздів і для особистості, і для суспільства.

На початку XXI ст. чітко окреслюються відмінності та стає відчутним розрив між суспільствами з високорозвиненою економікою, рівнем життя та добробуту людей і суспільствами, які відстають у своєму інформаційному розвитку. На жаль, українське суспільство за останні 20 років свого буття опинилося на задвірках сучасної цивілізації. З одного боку, високі гасла владних еліт та обіцянки тотального покращення життя, а з іншого – нищення економічної структури, відсутність належних умов господарчої та підприємницької діяльності, зникнення з ринку праці низки професій та видів діяльності, зубожіння, безробіття. В глобалізаційних умовах динамічного розвитку постінформаційного суспільства, яке проголошене суспільством високого добробуту, статків, споживання, інфраструктура економіки України не відповідає запитам і потребам суспільства сучасної ринкової економіки. Формується враження (особливо у молоді), що роль праці за таких умов набуває іншого змісту, а саме поняття вихолощується.

Структурні зміни, які відбуваються в економіці України, мають безпосередній вплив на попит висококваліфікованих працівників на ринку праці. Стрілко змінюється зміст професій, кваліфікаційні вимоги, багато професій застаріли або взагалі зникають. Виникає дефіцит професій, пов'язаних із сучасними

технологіями, з функціонуванням ринкової економіки, макроекономіки. Відбуваються зміни у попиті на знання, що робить застарілими більшість видів освіти й навчання. Виникає прірва між запитом на працю, бажанням оволодіти професією з боку молодого людини та неможливістю його задоволення. Результат – молодій людині все важче зорієнтуватися у виборі професії, у тому, яких професій потребує сучасне українське суспільство, ринкова економіка, у якій з його сфер може бути суспільно-корисною людина, наскільки вона може бути як самостійною і реалізованою, чи забезпечить умови свого та своїх дітей існування, добробуту, рівня споживання тощо.

Останнім часом від української вищої влади лунали заяви про те, що випускники українських ВНЗ не володіють макроекономічними знаннями, достатніми для управління країною в нинішніх умовах. Запрошення на керівні міністерські посади випускників ВНЗ інших країн (іноземних громадян, яким швидко було надано статус громадян України) є підтвердженням вищезначеного. Хоча різноманітні статистичні джерела свідчать про те, що сьогодні в Україні є значний потенціал людських ресурсів, а населення має високий рівень освіти: близько 800 чоловік із 1000 у віці від 15 років і більше мають середню або вищу освіту. У кінці ХХ ст. в Україні з усіх працюючих 38,5 % мали середню загальну освіту, 20,9 % – середню професійну, 29,6 % – вищу. Частка шукачів роботи з вищою освітою становила 36,4 %, з повною середньою – 30,5 %, загальною середньою – 27,6 %, неповною середньою освітою – 5,5 %.

Водночас не секрет, що українські громадяни масово виїжджають за кордон у пошуках кращого життя, в тому числі й роботи. За статистикою, Україна перебуває у десятці країн світу лідерів з міграції. За даними Міжнародної організації з міграції, за роки незалежності за кордон на постійне місце проживання виїхало 6,6 млн. українців, половина мігрантів – молодь у віці 35 років. За даними Держкомстату, тільки у 2011 р. кордон перетнули 19 773 143 українців. Соціологічне опитування київського центру «Софія» свідчить, що понад половини молоді України у віці від 18 до 29 років потенційно готові виїхати за кордон. Про причини міграції найкраще говорить співвідношення середньої заробітної платні, яка 2010 р. становила 4% зарплатні в Німеччині, 6% – в Італії, 7% – в Іспанії, 20% – у Польщі та Росії. Сьогодні середня заробітна платня в Україні становить 37 доларів. За словами экс-заступника міністра соціалітики П. Розенка, вона є найнижчою на пострадянському просторі. Це є свідченням того, що сьогодні в країні відсутні умови для життя людини, а найголовнішою умовою є праця, її наявність, вибір, участь у виробництві, розподілі, споживанні, відтак, гідні умови існування.

Важливість праці в житті людини, її духовному розвитку, самореалізації, самозбереженні розкрито в працях одного з найвидатніших українських мислителів Г. С. Сковороди, який у своїх поглядах спирався на народну педагогіку.

Г. С. Сковорода виступив з вимогою природовідповідного виховання, яка отримала соціальне схвалення і сьогодні знаходить відгук у сучасній педагогічній думці (як екологічна освіта, екологічна свідомість тощо). Г. С. Сковорода вимагав, аби людей призначали на той чи інший вид діяльності у відповідності

з їх здібностями й інтересами, а не в залежності від їх соціального статусу та походження. Його педагогічні погляди відображені у таких творах, як «Басня о котях», «Вдячний Єродій», «Жаби». Основою його педагогічної теорії був зв'язок виховання з «природою» дитини, її «натурою». «Природа благая есть всему начало» [2, 1]. Загалом виховання, за Г. С. Сковородою, повинно здійснюватися насамперед через працю, яку він вважав основою суспільного життя, як «начало» і «вінець» щастя, як сенс життя людини.

Г. С. Сковорода обстоював думку про те, що за своєю природою людина не зіпсована, добра, що «справді людське серце і розум аж ніяк не можуть бажати зла людям». На думку вченого, причинами, що породжують моральні вади, інші відхилення у поведінці, є суспільні умови, неправильне виховання, темрява, неосвіченість народу. Особливо важливим у формуванні особистості є правильне виховання, воно може дати, як відзначав Г. С. Сковорода, «те, чого не дадуть ні чин, ні багатство, ні походження, ні милість вельмож» [2]

Г. С. Сковорода піднісся до філософського осмислення праці, розумів її внутрішню потребу для людини, побачив у ній красу, розвивав думки про «сродну працю», тобто про природжену здатність кожної людини до того чи іншого заняття. Такі погляди притаманні народному світогляду, та Г.С. Сковорода по-своєму інтерпретував їх і літературно оформив. Найбільшої глибини теза про щастя досягає тоді, коли Г. С. Сковорода визначає власне сутність «чесного життя» і «чистої совісті». Виявляється ця суть через трудову діяльність людини. Наявність у дитини вроджених здібностей – запорука успіху у навчанні та вихованні: «Буде хто чего хочет научиться, к сему подобает ему родиться» [4]. Через пізнання своєї «природи», своїх здібностей, уподобань людина може прийти до «сродної праці», яка стане запорукою щастя. На думку філософа, праця, яка відповідає нахилам і уподобанням людини, стає не лише засобом для існування, а й джерелом її морального та розумового розвитку. Сама можливість займатись улюбленою справою – «сладчайшее, саму славу превосходящее увеселение» [1].

Ознаки, за якими можна передбачити природні нахили дитини, Г. С. Сковорода навів у своїх творах «Приметы неких сродностей», «Сродность к богословию», «Сродность к воинству», «Сродность к хлебопашеству». Він радив спостерігати за поведінкою дітей: «Смотри, когда мальчик сделал для игрушки воловьей ярем, налагает оной щенкам или котикам, - не сия ли есть тень хлебопашеския в нем души? Если припоясывает саблю, - не аппетит ли к воинствованию?». Пізнавши природні нахили дитини, слід навчити її відповідному ремеслу, яке принесе задоволення процесом праці і відповідатиме суспільним потребам. Таке ремесло найкраща спадщина, яку не замінити ні «чинком», ані «деньгой великой или именіем» [5].

Мислитель дійшов висновку, що щастя людини – у ній самій. Вихователі, насамперед батьки, віднайшовши у дитині «погребенную искру божества», мають виховати у неї звичку і повагу як до розумової, так і до фізичної праці. Розумовий розвиток і моральне виховання особистості просвітителі розглядав у нерозривній єдності з фізичною працею, оспівував працю як джерело духовно-

го збагачення людини. «Бо чого не переможе чесна праця?» – запитував він. – «Хіба не приємно працювати, коли ми народжені для цього?» [6]. У Сковороди не всяка праця веде до чесного життя і чистої совісті. У нього праця – це не обов'язок, не борг, не примушення (як часто трапляється і сьогодні), а, навпаки, вільний потяг людини. Процес праці розглядається як насолода і відчуття щастя навіть незалежно від його результатів. Саме такій праці Г.С.Сковорода дає визначення «споріднена» («сродна»). Словами Якова Г.С. Сковорода говорить нам: «А я верю, что самый тесный, жесткий и крутой путь бывает легким, если сам Бог указывает дорогу к намерению и, конечно, указывает тому, кого родил к сему» («Сродность к богословию») [4].

Прославляючи працю як джерело радості й задоволення, щастя людини, Г. С. Сковорода наголошував на тому, що для щастя людині потрібно, щоб праця її була вільною. Сковорода гадав, що будь-яка праця принесе щастя, якщо вона – «сродна», аби людина любила її й вклала у неї всю душу.

Спираючись на народне розуміння праці, Г. С. Сковорода обстоював необхідність підготовки дітей до «спорідненої» трудової діяльності. За його переконанням, краще бути талановитим бондарем, ніж бездарним письменником. Природно, що в праці людина з найбільшою повнотою реалізує свої можливості, приносячи найбільшу користь суспільству. Саме через працю лежить моральне самовдосконалення людини. Важливим є положення Сковороди про користь і почесність будь-якої праці, професії, аби лише вона відповідала покликанню людини і приносила користь суспільству. Гідність людини визначається результатами її праці. За Г. С. Сковородою, успіх у діяльності людини зумовлюється не лише її здібностями, а й такими якостями, як працьовитість, терплячість, вміння володіти собою, поміркованість, доброчесність, справедливість, доброзичливість, вдячність, скромність, бадьорість духу («кураж»), а також гуманізм та милосердя.

Необхідним для пізнання навколишнього світу і самої себе, щоб дійти до істини, за Г. С. Сковородою, є також і розумовий розвиток людини, що може забезпечити освіта. Маючи педагогічний досвід діяльності, він висував прогресивні для свого часу дидактичні вимоги, наполягав на тому, щоб учні розуміли матеріал, що вивчають, вчилися самостійно його осмислювати. Також він вважав за необхідне надання освіти усім без виключення дітям, як чоловікам, так і жінкам. До змісту освіти педагог включав граматику, математику, фізику, механіку, музику, філософію, медицину, юриспруденцію, географію, іноземні мови, хімію, астрономію, землеробство, мораль. Чим глибше і повніше оволодіває людина знаннями, тим більшу потребу вона відчуває у них. Важливими є педагогічні поради мислителя щодо роботи над книгою.

Основою навчання Сковорода вважав наявність інтересу, бажання пізнати нове, до чого має спонукати вчитель. Серед засобів та методів навчання педагог виділяв лекції, доповіді, бесіди, розмови, диспути. В процесі навчання треба, на його думку, враховувати нахили і здібності дітей, вікові та їх індивідуальні особливості. Однак джерелом усіх знань він вважав досвід, практику, життя. Природно, що вчений обстоював необхідність навчання всіх дітей, незалежно

від їх соціального стану. Загалом школи, на його думку, мають бути рідномовними та доступними для навчання. Крім рідномовності, вчений обґрунтовував необхідність таких навчальних принципів, як доступність, зв'язок навчання з практикою, врахування інтересів кожної особистості.

Г. С. Сковорода одним з перших в українській педагогіці звертається до особистості вчителя. На його думку, вчитель має насамперед дбати і сприяти розкриттю та формуванню у процесі навчання природних нахилів та можливостей дитини. Важливим у цьому зв'язку є його положення про взаємоповагу і дружбу між учителем і учнем. Вчитель, вихователь має бути нерозривно пов'язаний з народом. Вчитель – це дбайливий садівник, який, активно втручаючись у природний хід розвитку вихованця, веде його по наперед наміченому шляху. Але для того, щоб педагог добре виконував свої обов'язки, він сам повинен мати «спорідненість» до вчительської діяльності, до місії наставника молоді.

ВИСНОВОК. Узагальнюючи вищевикладені думки філософа, зазначимо, що праця в житті людини повинна посідати чільне місце і мати первинне значення, оскільки навіть щастя залежить від неї.

Поділ людей на тих, що займаються «спорідненою» і тих, що виконують «неспоріднену» працю – надзвичайно важлива і глибока думка, на яку можна спиратися при розв'язанні сучасних проблем людства. Адже думка про те, що щастя людини полягає в праці, що праця перетворила мавпу у людину не є новою для педагогіки і філософії. Однак визначення праці з позицій джерела свободи і щастя, або джерела страждання і нещастя людей зустрічається досить рідко. Г. С. Сковорода вперше окреслює цю тему і в своїх літературних творах і філософських трактатах. Вся його творчість виходить із усвідомлення того, що людство може рухатися у напрямку прогресу тільки завдяки суспільно-корисній праці у поєднанні із особистим задоволенням від неї, а щастя людини – у «спорідненій» праці. Праця ж «неспоріднена» є джерелом деградації і людини, і людського суспільства. Тільки на основі пізнання людиною своїх природних здібностей, а відтак і свого місця та своєї функції в природі, можна перейти на перспективну траєкторію розвитку. Передова частина людства чуйно вловлює цю думку Сковороди.

В умовах конкуренції на ринку праці роботодавці висувають певні вимоги до потенційних працівників, основними з яких є глибока теоретична підготовка, комунікабельність, здатність до швидкого «реагування», здатність мислити на перспективу, організованість, трудова дисциплінованість. У сучасному індустріально-інформаційному суспільстві актуальною лишається важливість основної (базової) освіти. Найпоширенішою ознакою певного рівня кваліфікації спеціалістів є диплом про вищу освіту, який свідчить про наявність необхідної суми знань для виконання тих чи інших обов'язків та про переваги випускника. Потенційний роботодавець визначає абсолютність переваг, достатність знань випускника за допомогою різних показників, зокрема й тих, які характеризують роботу навчального закладу. Випускник вищої школи потребує не лише високого кваліфікаційного рівня. Сучасний молодий спеціаліст повинен творчо ви-

користувати здобуті знання в роботі, повсякчас збагачувати їх, уміти самостійно розв'язувати будь-яку проблему. Конкурентоспроможність випускників значною мірою залежить від якості оволодіння сучасними економічними знаннями, ступеня економічної культури, уміння мислити й діяти в категоріальній системі ринкової економіки. Відтак роль праці в сучасному суспільстві зростає, з'являються нові акценти її сутності, змісту, мети, мотивації, сенсу тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алисейко Е. Н. Педагогические воззрения Г. С. Сковороды [Электронный ресурс] // Русско-украинский лингвистический центр. – Режим доступа: <http://lingvocenter.com/ru/articles/pedagogicheskie-vozzreniya-gs-skovorodyi.html>
2. Григорий Сковорода. Жизнеописание / по изданию: Багалея Дм. Украинский странствующий философ Г. С. Сковорода. Харьков, 1923. [Электронный ресурс] // Библиотека Якова Кротова. – Режим доступа http://krotov.info/libr_min/18_s/ko/voroda_01.htm#31.
3. Сковорода Г. Сочинения в 2- томах. – М., 1972.
4. Сковорода Г. Сродность к богословию. // Повне зібр. творів, у 2-х т. – К.: «Знання», 1973. – Т. 2.
5. Сковорода Г. С. Твори у 2-х томах. – В-во Українського наукового інституту Гарвардського у-ту, 1994. – Т. 2. – 450 с.
6. Сковорода Григорий Савич [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.slovarik.kiev.ua/biography/s/25605.html>. Источник: <http://si-sv.com/publ/16-1-0-177>

THE PROBLEM OF LABOR EDUCATION IN THE CONTEXT OF PEDAGOGICAL IDEAS OF G. S. SKOVORODA

T. N. Plaksii

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

vul. Pershotravneva, 20, Kremenchuk, 39600, Ukraine.

E-mail: kafspn@rambler.ru

Special features and problems connected with recognition of the role of labor and labor education in the contemporary Ukrainian society are theoretically substantiated in the paper. Ukrainian thinker G. S. Skovoroda's ideas concerning the role of labor in the human life are revealed.

Up-to-date development of pedagogical science is to be directed to the search of new fundamental approaches to solution of the problem of labor in the society, labor education. These approaches are to meet the realities of development of the contemporary Ukrainian society. Recognition and taking into account these complicated and contradictory realities and new tendencies will guarantee the choice of an adequate way of development and such important sphere as education and upbringing. Modern development of pedagogical education is impossible without taking into consideration the contribution of pedagogical ideas of the outstanding Ukrainian thinker G. S. Skovoroda, his idea of “akin labor” as labor natural for human beings, not only promoting their material welfare but also encouraging their moral development.

Key words: information society, Ukraine, labor, education, “akin labor”, happiness, human being.

REFERENCES

1. Aliseiko E. N. G. S. Skovoroda's pedagogical outlooks [Electronic resource] // Russian-Ukrainian linguistic center. – Access mode: <http://lingvocenter.com/ru/articles/pedagogicheskie-vozzreniya-gs-skovorodyi.html>
2. Grigorii Skovoroda. Biography / according to edition: Bagalei Dm. Ukrainian traveling philosopher G. S. Skovoroda. Kharkov, 1923. [Electronic resource] // Yakov Krotov's library. – Access mode: http://krotov.info/libr_min/18_s/ko/voroda_01.htm#31.
3. Skovoroda G. Works in two volumes. – M., 1972.
4. Skovoroda G. Affinity for theology. // Complete set of works, in two volumes. – K.: “Znannia”, 1973. – V. 2.
5. Skovoroda G. S. Works in two volumes. – Publishing house of the Ukrainian Scientific Institute of Harvard University, 1994. – V. 2- 450 p.
6. Skovoroda Grigorii Savvich [Electronic resource] – Access mode: <http://www.slovarik.kiev.ua/biography/s/25605.html>. Source: <http://si-sv.com/publ/16-1-0-177>

Стаття надійшла 4.11.2014.